

brendiranja Sinja te važnost Gospe Sinjske i Sinjske alke u tom procesu (741-754).

Dragana Balić

Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme. Zbornik radova, ur. Dalibor Čepulo, Tea Rogić Musa i Drago Roksandić, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014 – 2019, 344 stranice

Ivan Mažuranić (1814. – 1890.) prema konsenzualnoj je ocjeni jedna od najznačajnijih osoba koja je obilježila modernu hrvatsku povijest. Svojim kompleksnim i svestranim javnim djelovanjem taj iznimno obrazovani intelektualac ostavio je neizbrisiv trag na političkom i kulturnom polju i uvrstio se u red hrvatskih velikana. Bio je jedini hrvatski ban pučkoga podrijetla, političar i državnik, a jednako je važno bilo njegovo djelovanje na književnome i jezikoslovnome polju. Proporcionalan Mažuranićevu značenju u modernoj hrvatskoj političkoj i pravnoj povijesti te kanonskome statusu koji je stekao na području hrvatske književnosti jest interes znanstvenika različitih humanističkih i društvenih znanosti koji su istraživali njegov nemjerljiv doprinos izgradnji modernih institucija i političkoga sustava te njegovo cjelokupno političko i književno djelovanje kao temelj za oblikovanje različitih sastavnica moderne hrvatske države.

Povodom dvjestote obljetnice rođenja Ivana Mažuranića Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu organizirali su znanstveni skup koji je održan 5. studenoga 2014. godine u Zagrebu. Organizatori su znanstveni skup o Mažuraniću zamislili kao osnovu “za elaboriranje novih spoznaja i tumačenja njegova djelovanja, u kojemu istaknuta mjesta zauzimaju istraživanja nedovoljno (pre)poznatih dijelo-

va Mažuranićeva političkog te književnoga korpusa, kao i nova vrjednovanja već poznatih prinosa” (str. I.). Knjiga *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme* interdisciplinarni je zbornik radova u kojemu su znanstvenici različitih društvenih i humanističkih disciplina (pravni povjesničari, pravnici, povjesničari, povjesničari književnosti i filozofi) u formi znanstvenih radova iznijeli rezultate vlastitih istraživanja o različitim aspektima javnoga djelovanja Ivana Mažuranića, koji su prvotno predstavljani na spomenutom znanstvenom skupu.

U knjizi je objavljeno trinaest znanstvenih radova koji su podijeljeni u pet tematskih cjelina, koje su razdvojene samo u sadržaju knjige, ali, nažalost, ne i unutar same knjige. U prvoj tematskoj cjelini *Ivan Mažuranić i izgradnja države i nacije* objavljen je najopsežniji tekst Zbornika, članak Dalibora Čepula *Mažuranićeve reforme 1873-1880: modernizacija kao izgradnja države i nacije* (1-72) u kojemu je analizirano opsežno reformsko djelovanje bana Mažuranića. Mažuranićevo banovanje obilježila je intenzivna modernizacija tijekom koje su zastarjeli i neodgovarajući propisi iz razdoblja neoapsolutizma zamijenjeni modernim institucijama prema austrijskome uzoru. One su trebale stvoriti temelje za konsolidaciju hrvatske autonomije, ubrzani razvoj Banske Hrvatske na svim poljima s perspektivom teritorijalne integracije uključenjem Vojne krajine, a u budućnosti i Dalmacije te pomoći u neutraliziranju ovisnosti o Beču i Budimpešti. Provođenje planiranih reformi ovisilo je o pozitivnome odnosu Središnje vlade te o vladarevoj pred-sankciji i sankciji zakona (koji je uvažavao primjedbe Središnje vlade). Upravo zbog toga najvažnije su reforme provedene između 1873. i 1875. godine “uz suzdržanu podršku tadašnje slabe Središnje vlade” (str. 17), a njihov opseg znatno je smanjen nakon što je Kalman Tisza postao ministar-predsjednik Središnje vlade. U navedene tri godine, uz ostale reforme, uvedeni su: pravna odgovornost bana Hrvatskome saboru, racionalni ustroj uprave i sudstva, jamstva sudačke

neovisnosti, moderni kazneni postupak, a regulirani su: pravo na javno okupljanje i sloboda tiska te je uvedeno porotno suđenje za tiskovne delikte, provedena je modernizacija i sekularizacija pučkoga školstva, osnovano je moderno Sveučilište u Zagrebu. D. Čepulo detaljno je analizirao najvažnije Mažuranićeve reforme koje su smjerale stvaranju pretpostavki za izgradnju moderne države i nacije, a njihove ciljeve i praktične domete analizirao je iz perspektive pripadnosti zajednici, građanskih, političkih i socijalnih prava te razvoja moderne uprave, ali i u kontekstu odnosa dvaju središta moći u Dvojnoj Monarhiji prema Hrvatskoj i međusobno. Zaključio je da, “unatoč tome što znatan dio Mažuranićevih zahvata nije zaživio u mjeri koja je bila očekivana ili je pak razgrađen u Khuen-Héderváryjevu razdoblju, baštinu Mažuranićeva razdoblja čini cjelovit i racionalan ustroj autonomne vlasti sa slobodnim i neovisnim građanima te sustav obrazovnih, socijalnih i zdravstvenih institucija kojima je uspostavljena osnova modernoga hrvatskoga građanskoga društva i dan znatan obol izgradnji hrvatske nacije, uz naziranje izgradnje hrvatske nacionalne države na modernim osnovama” (str. 64).

Druga tematska cjelina, posvećena političkome djelovanju Ivana Mažuranića, obuhvaća četiri rada. U prvome od njih naslovljenome *Ivan Mažuranić u revoluciji 1848-49. Historiografske marginalije* (73-89) Drago Roksanđić analizira ulogu I. Mažuranića kao jednoga od ključnih aktera političkih promjena u hrvatskome društvu u revolucionarnim godinama. Autor kritički preispituje neke teze o Mažuranićevoj ulozi u političkim događanjima u Hrvatskoj 1848. – 1849. godine, prisutne u nekim starijim publicističkim i historiografskim radovima. Upozorava na njihovu neutemeljenost, a vlastitu argumentaciju potkrepljuje temeljitom analizom raznovrsne građe – privatne korespondencije Ivana Mažuranića, njegove poznate brošure *Hèrvati Magjarom* i novinskih tekstova, autobiografskih zapisa Mažuranićevih suvremenika i sugrađana Mije Krešića i Dragojle Jarnević

te objavljene građe o radu Hrvatskoga sabora 1848. godine kao i relevantne literature.

U radu *Opozicija protiv vlade Ivana Mažuranića: primjer Josipa Franka* (91-111) Stjepan Matković istražio je oporbno djelovanje za Mažuranićeva banovanja stavivši težište na djelovanje Josipa Franka. Od sredine 1870-ih godina Frank je nastavio oporbno djelovanje protiv Mažuranićeve vlade u kojemu su se dotad osobito istaknuli Milan Makanec i Fran Folnegović. Autor je Frankovo oporbno djelovanje analizirao grupiravši ga u tri cjeline. J. Frank svoj je nastup na političkoj sceni započeo kritikom financijskoga dijela Hrvatsko-ugarske nagodbe nakon njezine revizije, koji je držao negativnim za Hrvatsku, a odgovornost za to pripisivao je i Mažuraniću, koji je bio član Kraljevinskoga odbora koji je pregovarao o reviziji Nagodbe. Drugi aspekt Frankova oporbenog djelovanja vezan je za oštru kritiku rada Mažuranićeve vlade zbog čega su Frankovi listovi *Agramer Presse*, a potom i njegovi sljednici *Kroatische Post* i *Brana* često zapljenjivani, a zbog financijskih razloga (naplate kazni iz jamčevine) kratko su izlazili. Iako su se sudski postupci vezani za Frankove listove temeljili na novome Zakonu o porabi tiska i drugim zakonima kojima su regulirani sudski postupci kod tiskovnih prijestupa, donesenima 1875. godine, oni su nanijeli štetu banu Mažuraniću jer je i dio saborskih zastupnika počeo zahtijevati liberalizaciju Zakona o tisku u smislu slobodnoga izražavanja misli putem tiska. S. Matković analizirao je i Frankovu kritiku djelovanja Mažuranićeve vlade tijekom eskalacije istočnoga pitanja i okupacije Bosne i Hercegovine kao i optužbe da je kriva za pogoršavanje odnosa s hrvatskim Srbima.

Pavo Barišić prikazao je *Odnos Mažuranića i Starčevića – od poredbe osoba do filozofije prava* (113-146). Autor je usporedio njihove životne putove (obrazovanje, profesionalnu karijeru i napredovanje zahvaljujući vlastitim sposobnostima i obrazovanju), književne talente, temeljnu političku orijentaciju (obojica su smatrani “naprednjacima i liberalcima, zagovornicima vladavine puka,” str. 113) i fi-

lozofsko-pravna shvaćanja vezana za primat prirodnoga ili povijesnoga prava. Zaključio je da je upravo Mažuranić na najuspješniji način ostvario ono što je Starčević zahtijevao od svakoga sina domovine, naime, da treba služiti svojem narodu i domovini u skladu sa svojim sposobnostima te da se Mažuranića i Starčevića može “promatrati kao dva dijalektička pokretača hrvatske političke pozornice u drugoj polovici XIX. stoljeća, u vrijeme stvaranja temelja moderne, demokratske, liberalne i republikanske političke svijesti” (str. 143).

U posljednjemu radu druge tematske cjeline Ladislav (László) Heka u radu *Ivan Mažuranić i Mađari* (147-182) analizira Mažuranićev odnos prema Mađarima i mađarskoj politici te recepciju Mažuranićeva književnog i političkog djelovanja u mađarskoj književnoj i povijesnoj znanosti. Autor ističe važnost Mažuranićeva jednogodišnjeg školovanja u Szombathelyju gdje je studirao filozofiju i gdje je spoznao široku rasprostranjenost mađarskoga nacionalnog i reformskog pokreta te drži da je to uvelike utjecalo na Mažuranićevo književno stvaralaštvo i kasnije političko djelovanje te njegovu sklonost reformama. Autor ističe da je Mažuranić svoje prve pjesme napisao na mađarskome jeziku kao riječki gimnazijalac, a za vrijeme školovanja u Szombathelyju počeo je pisati pjesme i objavljivati ih u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj*. U sklopu kratkoga prikaza Mažuranićeva političkog djelovanja autor je na temelju mađarskih izvora (zapisnici Ugarskoga i hrvatskoga kraljevinskog odbora za pregovore o reviziji Hrvatsko-ugarske nagodbe i spisi Zajedničkoga sabora) analizirao Mažuranićevu ulogu u procesu revizije Nagodbe. Potom je, koristeći mađarske izvore (autobiografski zapisi, spisi Zajedničkoga sabora i tisak) kao i literaturu, prikazao recepciju Mažuranićeva javnog djelovanja u Mađarskoj.

U trećoj cjelini u četiri rada autori kritički razmatraju *Reforme pravnoga i upravnoga sustava*. U prvome od njih Ivan Kosnica analizira *Zavičajnost i državljanstvo u Mažurani-*

ćevim reformama (183-205). Iako je zakonodavstvo o državljanstvu Hrvatsko-ugarskom nagodbom stavljeno u nadležnost Zajedničkoga sabora, istodobno je hrvatski ban dobio izvršne ovlasti u poslovima državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji. Zbog toga je u određenoj mjeri (primjerice, Naredbom o državljanskoj prisezi te provedbom odredaba Nagodbe o zastavi i grbu), ali i načinom na koji je putem autonomnih zakona državljanstvo propisano ili nije propisano kao pretpostavka građanskih i političkih prava, ban je ipak mogao utjecati na ulogu državljanstva u hrvatskome pravnom sustavu. Nasuprot tomu, “zavičajnost u Hrvatskoj i Slavoniji nije bila samo veza pojedinca s općinom, nego je to ujedno bila i ključna veza preko koje je državljanin bio povezan s Hrvatskom i Slavonijom” (str. 184), a njezino zakonodavno reguliranje pripadalo je u opseg autonomnih poslova. Autor analizira razvoj državljanstva i zavičajnosti u Hrvatskoj nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, s naglaskom na analizi pojedinih autonomnih propisa donesenih za Mažuranićeva banovanja, želeći utvrditi u kojoj su mjeri zavičajnost i državljanstvo bili pretpostavke za ostvarenje pojedinih prava i obveza. Potom analizi podvrgava Zakon o uređenju zavičajnih odnosa iz 1880. godine i uspoređuje ga s austrijskim uzorom. Na kraju analizira regulativu i prakse vezane za uporabu zastave i grba u Hrvatskoj te sadržaj državljanske prisege s ciljem rasvjetljavanja utjecaja Mažuranićevih reformi na pitanje lojalnosti državljana.

Elizabeta Ivičević Karas razmatra *Mažuranićeve reforme i izvršavanje kazne zatvora* (207-227) u kontekstu tada aktualnih trendova u razvoju kaznenopravnih znanosti i penologije u europskim zemljama. U poredbenoj perspektivi analizira reforme vezane za izvršavanje kazni oduzimanja slobode provedene u vrijeme banovanja Ivana Mažuranića, kako na razini normativnoga okvira, tako i njihove primjene, ponajprije na temelju ostvarenih rezultata primjene novouvedenoga irskog progresivnog sustava izvršavanja zatvorskih kazni u kaznionici u Lepoglavi već 1870-ih

godina. Ocijenila je da je to predstavljalo “važan iskorak ponajprije u smjeru humanizacije te modernizacije izvršenja kazne zatvora” (str. 225). Autorica je zaključila da su Mažuranićeve reforme slijedile tada suvremene trendove, a u pojedinim aspektima bile su i korak ispred zakonodavstva drugih europskih zemalja i znatno su pridonijele razvoju hrvatskoga penitencijarnog prava.

Mirela Krešić prikazala je *Žensko pitanje u reformama bana Ivana Mažuranića* (229-247). U prvome dijelu rada analizirala je odnos prema ženskome pitanju u europskim zemljama te prekretnicu koju je u pogledu pravnoga položaja žena u Hrvatskoj unio Opći građanski zakonik, uveden 1853. godine, kojim je njihov položaj velikim dijelom izjednačen s pravnim položajem muškaraca (npr. u nasljeđivanju i omogućavanju obavljanja samostalnoga zvanja). U drugome dijelu rada autorica je analizirala na koji su način pojedine reforme bana Mažuranića pridonijele poboljšanju položaja žena u Hrvatskoj. Na prvome mjestu ističe Zakon o pučkom školstvu (1874.), kojim je uvedeno obvezno osnovno obrazovanje za djecu oba spola jer je upravo obrazovanje ženama u 19. stoljeću omogućavalo stjecanje gospodarske i društvene samostalnosti. Djevojčice su imale znatno suženije mogućnosti daljnje obrazovanja, a osobito su važne u tome pogledu bile preparandije (učiteljske škole) i primaljsko učilište (uvedeno zakonom iz 1876.). Žene koje su plaćale određeni iznos poreza u Hrvatskoj su Zakonom o uređenju gradskih općina, koji je stupio na snagu u siječnju 1881. godine, nakratko dobile aktivno biračko pravo, ali su ga mogle koristiti preko supruga ili punomoćnika. Mogle su povremeno pisati članke za novine, ali je prva hrvatska profesionalna novinarka bila Marija Jurić Zagorka krajem 19. stoljeća. Autorica je utvrdila da su se Mažuranićeve sveobuhvatne reforme samo usputno bavile položajem žena u društvu.

Državnopravni odjeci banovanja Ivana Mažuranića na području Sušaka i Rijeke (249-263) rad je nastao u suautorstvu Željka

Bartulovića i Budislava Vukasa mlađega. U prvome dijelu rada autori detaljno navode upravno-teritorijalne reforme na širem riječkom području od vladavine Marije Terezijske do 1918. godine s naglaskom na reformama provedenima za Mažuranićeva banovanja, a prikazuju i razvoj uprave i sudstva na navedenome području u Mažuranićevo vrijeme. U drugome dijelu rada na primjeru uglednoga riječkog časopisa *La Bilancia* analiziraju odjeke reformi Mažuranićeve vlade, a u trećemu dijelu prikazuju nekrolog Ivanu Mažuraniću objavljen na stranicama navedenoga lista.

Slijede dva teksta uvrštena u cjelinu *Obrazovne reforme*. Dinko Župan u radu naslovljenome *Mažuranićeva reforma pučkoga školstva* (265-282) analizirao je jednu od najvažnijih reformi bana pučanina koja je stvorila preduvjete za daljnju modernizaciju hrvatskoga društva. Autor u komparativnome diskursu analizira pripreme za reformu pučkoga školstva (razvoj učiteljskoga pokreta u Hrvatskoj, donošenje ugarskoga i austrijskoga liberalnog Zakona o pučkom školstvu, formuliranje zakonskih prijedloga o osnovnome školstvu nakon donošenja Hrvatsko-ugarske nagodbe). U drugome dijelu rada analizira donošenje Zakona o pučkome školstvu (1874.), prvoga zakona o školstvu donesenoga u Hrvatskome saboru kojim je uvedeno obvezno obrazovanje za djecu oba spola kao i njegova glavna obilježja. Potom prikazuje oštar otpor Katoličke i Pravoslavne crkve novome školskom zakonu i razloge navedenome otporu, a u trećemu dijelu rada prikazuje provedbu zakona u praksi. Zaključuje da je navedeni zakon omogućio modernizaciju i sekularizaciju (u pogledu uprave i nadzora nad školama) osnovnoga školstva. Njime je odgojno-obrazovni sustav dobio vlastitu institucionalnu strukturu i nadzorni aparat, a “Država je na taj način u školskom sustavu dobila moćan instrument, putem kojega je mogla kontrolirati sekundarnu socijalizaciju, a putem svojih ideoloških diskursa unutar školskoga sustava reproducirati poželjne kolektivne identitete.” (str. 280). U drugome tekstu ove cjeline

Damir Agičić analizira *Svečanosti u povodu otvorenja Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu* (283-293). Na osnovi suvremenoga tiska i relevantne literature detaljno prikazuje svečanost otvorenja Sveučilišta uz nazočnost velikoga broja uglednih gostiju, predstavnika akademskih i znanstvenih ustanova iz raznih dijelova Habsburške Monarhije, Njemačke (sudjelovao je prodekan Sveučilišta u Berlinu) i drugih slavenskih zemalja, ali bez predstavnika Sveučilišta u Beču.

Posljednja cjelina posvećena je književnome djelovanju Ivana Mažuranića i donosi dva rada. U prvome od njih naslovljenom *Prirodno pravo u Smrti Smail-age Čengića: Mažuranićev 'fuit tyrannus'* (295-311) Marina Protrka Štimatec u komparativnome diskursu analizira Mažuranićev spjev koji je odavna dobio status kanonskoga djela hrvatske književnosti i neke njegove političke spise iz 1848. godine te razlaže Mažuranićeva shvaćanja o prirodnome pravu iznesena u njima. Cilj joj je istražiti "kako trajni književni interes Ivana Mažuranića za teme prava na samoodređenje, strategije i naslijeđe Francuske revolucije korespondira s njegovim političkim i pravnim djelovanjem" (str. 298). Autorica u Mažuranićevu književnome djelu navedene teme analizira kroz opreku despotskoga vladara i tiranina Smail-age i idealizirane, bezimene čete kao nedefiniranoga izvršitelja Božje pravde "ili kao iskaz hegelijanski zamišljene povijesti koja se kreće u napredovanju u svijesti o slobodi" (str. 304). Mažuranićev spjev autorica interpretira kao "alegoriju silništva" i kao "univerzalan i istodobno politički angažiran tekst, koji korespondira s autorovim publicističkim tekstovima i osobnim javnim angažmanom" (str. 308). U posljednjemu tekstu u Zborniku naslovljenome *Odjeci poljskoga mesijanizma u hrvatskom ilirizmu: Ivan Mažuranić* (313-329) Tea Rogić Musa prikazuje hrvatsko-poljske književne veze tridesetih godina 19. stoljeća, Mažuranićeve prijevode ulomaka iz djela *Knjige poljskoga naroda i poljskoga hodočašća* Adama Mickiewicza objavljene u *Danici ilirskoj* i utvrđuje snažan utjecaj poljskoga pjesnika na Mažuranićevu brošuru *Hèrvati Mađarom* iz

1848. godine. U završnome dijelu rada autorica istražuje utjecaj poljskoga mesijanizma (filozofsko-kulturnoga smjera koji se temeljio na uvjerenju da neslobodan i raseljen poljski narod podnosi kaznu za spas drugih naroda, ali i da će zahvaljujući vlastitoj duhovnoj snazi uspjeti u borbi za obnovom poljske države), konkretno varijante formulirane u spomenutome Mickiewiczzevu političkom spisu, na cjelokupno Mažuranićevo djelovanje u sklopu hrvatskoga preporodnog pokreta.

Svi radovi imaju sažetak i ključne riječi na hrvatskome i engleskome jeziku te popis korištene literature (i izvora), što uvelike pridonosi njihovoj preglednosti i informativnosti. Na taj način mogu vrlo korisno poslužiti i kao polazište za buduća istraživanja. Na kraju knjige tiskane su kratke biografije autora pojedinih priloga u Zborniku te Kazalo imena.

Knjiga *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme* iz različitih znanstvenih perspektiva analizira raznovrsne aspekte Mažuranićeva kompleksnoga javnog djelovanja, donosi nove interpretacije, otvara nova istraživačka pitanja i pruža poticaje za daljnja istraživanja. Iako je pisana u skladu sa znanstvenim standardima koji su uobičajeni u pravnoj, povijesnoj i književnopovijesnoj znanosti, nije namijenjena samo znanstvenicima i studentima različitih društvenih i humanističkih disciplina. Donosi obilje zanimljivih i slabije poznatih informacija o Mažuranićevu djelovanju na političkome i kulturnome polju te će zbog toga biti zanimljiva i široj javnosti zainteresiranoj za nacionalnu povijest.

Vlasta Švoger

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru sv. 61 (2019), 543 stranica

Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru izdao je u 2019. godini novi broj svojega časopisa *Radovi*. Uz tekst *In memoriam* na samome